

LA FONT DES PATRÓ LAU (Sóller, Mallorca)

per Miquel TRIAS ¹

Resum

Descrivim una cavitat mixta cova natural-mina artificial en el Triàsic de la vall de Sóller relacionada amb un curiós plet entre prospectors d'aigua.

Abstract

We describe a cave being partly natural and partly mine workings that lies in Triassic strata in the Sóller valley and which is the object of a curious lawsuit between water prospectors.

Introducció

L'objecte d'aquest article és una cavitat mixta, part natural i part artificial oberta al torrent de l'Ofre molt prop de Biniaraix. La cavitat natural no és de grans dimensions tot i que presenta una certa complexitat en relació amb el seu poc desenvolupament. És un conducte, actiu temporalment excavat a les dolomies del Trias que formen el peu de la serra de Tramuntana en el vessant nord. La cavitat artificial té un interès especial pel plet que va originar la seva construcció. Es tracta d'una mina de captació d'aigua que parteix de la cova natural i va cercar l'ull a l'altra banda del torrent, és a dir, en terrenys d'altre propietari i prop d'on poc abans s'havia minat una altra aigua. Això va fer que la font primerament excavada minvés de cabal cosa que va originar diferències entre els prospectors que acabaren en els tribunals.

Segons ens ho conta el pare Josep Rul·lan a la seva Història de Sóller (RUL-LAN, 1875) els fets passaren així: l'any 1868 Guillem Deià de mal nom Det, que era amitger de la possessió de Cas Don a la banda dreta del torrent de l'Ofre, va fer una mina i va trobar aigua abundant. Ben davant, a l'altra banda del torrent, un grup d'inversors –Nicolau Pons, Pere Antoni Rul·lan i Nicolau Morell *Patró Lau* – va fer eixamplar una ufana que s'obria al marge del torrent en terres de l'olivar del Rei, propietat de la muller de dit Pons. La ufana, fidel a son nom només brollava després de pluges fortes. Els problemes començaren ja amb l'escarada d'eixamplar la ufana i arribar a l'ull, segons ens ho ha contat en Toni Frontera. Pensant que la feina seria molt llarga, feren un preu que

després no volien pagar perquè, just passada la ufana, hi va haver una cavitat natural prou ampla i va bastar un barrobí per fer pas fins a l'aigua. En tot cas segons les paraules de l'historiador trobaren *un rierol dins d'una cova de dos pams de diàmetre*.

Però pel que hem pogut veure no es limitaren a captar aquest rierol, ans picaren per davall del torrent i anaren a cercar l'aigua a l'altra banda i com a conseqüència la font que en Det havia fet va minvar. No hem tengut accés als protocols del plet però l'arrel del conflicte per a nosaltres és clara. No sabem si abans de picar la mina fins a l'ull actual el rierol de la cova duia poca aigua, actualment no té gaire cabal propi però arreplega molta d'aigua quan la font va plena, ja que la síquia o canal té una fibla per desviar-ne l'excedent cap a la cova. En aquest punt, un dia de crescuda calculàrem a ull que cap a la cova es perdien uns 10.000 litres per hora.

Segons M. A. Carbonero que no cita les fonts (CARBONERO, 1992) el plet el va guanyar el patró Lau. El fet és que la captació va seguir i es va construir una xarxa de 4,5 quilòmetres de canals, que per una banda arriba a la cafeteria Sóller de la plaça de la vila, davant l'església, passant pel cementiri i per l'altra arriba a Ca n'Osonas davall Binibassí. La canal va ésser entubada fa uns 20 anys.

L'excavació de les fonts d'en Det i des Patró Lau s'emmarca dins la febre d'ampliar el reguiu que hi va haver a Sóller a la segona meitat del segle XIX (CARBONERO, op. cit.). Tanmateix podem considerar que tant pel disseny com per la tècnica constructiva ambdues fonts enllacen amb la tradició aràbiga-andalusí dels *qanats*, mines de captació d'aigua subterrània i de

¹ Secció d'Espeleologia, Grup Excursionista de Mallorca, Ciutat de Mallorca.

conducció cap a un lloc de cota menor on pot ésser aprofitada. No hem pogut topografiar tota la mina perquè és impracticable a trams, però la poligonal que férem pel torrent i que suposem d'una llargada semblant a la de la mina (135 m) la situa entre el qanats llargs de Mallorca –el més llarg és el de Son Reus de Lluçmajor de 300 m–, però aquesta llargada és una excepció, com ho són els 196 m de Canet; normalment no passen dels cent metres (BARCELÓ *et alt*, 1986)

El que és molt curiós és el recorregut de la mina fins que surt a l'exterior. La ufana, entrada natural al complex subterrani s'obre a l'esquerra hidrogràfica del torrent; de la cavitat natural surt una mina ascendent que travessa el torrent fins a prop de la font d'en Det, ja en el terme de Fornalutx –el torrent és la partió entre els dos termes– en comptes de sortir allà mateix, la mina torna a travessar el torrent i surt bastant més avall i molt més enfora normal, ja que l'ull és bastant fondo– i a l'altre costat del torrent, altre pic en el terme de Fornalutx. Actualment la mina no és penetrable en tota la llargada, des de la cova cap a l'exterior hi ha un conducte de poc més d'un pam de diàmetre, totalment impenetrable.

Situació

És al barranc de Biniaraix, a l'esquerra hidrogràfica del torrent de l'Ofre i just a la vora del camí que puja a l'Ofre, a la zona plana que segueix les dues primeres voltes sortint de Biniaraix. De l'aixeta que trobam a la paret que voreja el camí brolla precisament aigua d'aquesta font. Un poc més amunt de la font hi ha el porxo de can Joi, el propietari del qual ens va facilitar la situació de la font. L'entrada natural –la ufana– és oberta a la paret d'un marge i tancada amb una barrera. De l'entrada surt un tàlveg de roques rodonesques afluent del torrent de l'Ofre. La boca de la mina s'obre al costat contrari del torrent, a 110 m cap a S1050 de la ufana.

La zona està molt modificada per l'acció humana que ha creat un paisatge meravellós de marges fins al peu de les penyes verticals. Tot el paratge està sembrat d'olivar, conreu de futur incert per mor de la poca rendibilitat de l'agricultura i de la dificultat d'accés.

Descripció

La suma de la poligonal real és de 257 m comptant la part natural de la cavitat i la mina des de l'ull fins a la cova, la fondària és de 54 m. S'obre a les dolomies triàssiques que formen el coster baix del barranc de Biniaraix, que deixen una arena de gra gros; la trobam a diferents llocs de la cova especialment a la part més baixa on el rierol es remelsa.

La cavitat que hem topografiat està formada per dues parts, una cova natural i una mina que parteix de la cova i arriba a l'ull de la font. La cova natural és un tàlveg d'amplada molt variable, hi ha punts on no supera els 20 cm i llocs on assoleix els 6 m. Està recorregut en

tota la seva llargada per un rierol temporal. Per a una cavitat de tan poc recorregut presenta un complexitat notable. Comença amb la ufana i el **pou d'entrada** de 11,50 m, al seu peu hi ha una **galeria** d'amplada variable orientada aproximadament N-S, d'aquesta galeria surt la **mina** fins a l'**ull de la font**, dirigida cap a al nord i que travessa el torrent. Li segueix el **meandre**, estret d'amplada màxima d'1 m i de direcció N45E; a la part interior, el **meandre** presenta dos pisos: l'inferior desemboca per un **salt de 6 m** a una **galeria ampla**, el superior puja i baixa entre blocs coberts de fang i desemboca a la mateixa galeria a la seva zona més alta. La **galeria** tantes voltes citada té el pis cobert de fang i en fort pendent; al peu del seu rost inicial, format per blocs coberts de fang, hi ha un pas incòmode que comunica amb el **pou 12**. En haver davallat el dotze metres d'aquest arribam a una **galeria inferior** de 18 m per 5 m amb la mateixa direcció de la **galeria ampla**. Aqueixa galeria està subdividida per un caramull de blocs. A l'extrem sudoriental hi ha un gorg som cobert d'arena de dolomia, on es perd el **rierol** que recorre la cavitat.

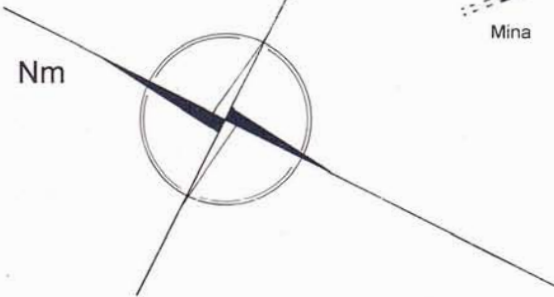
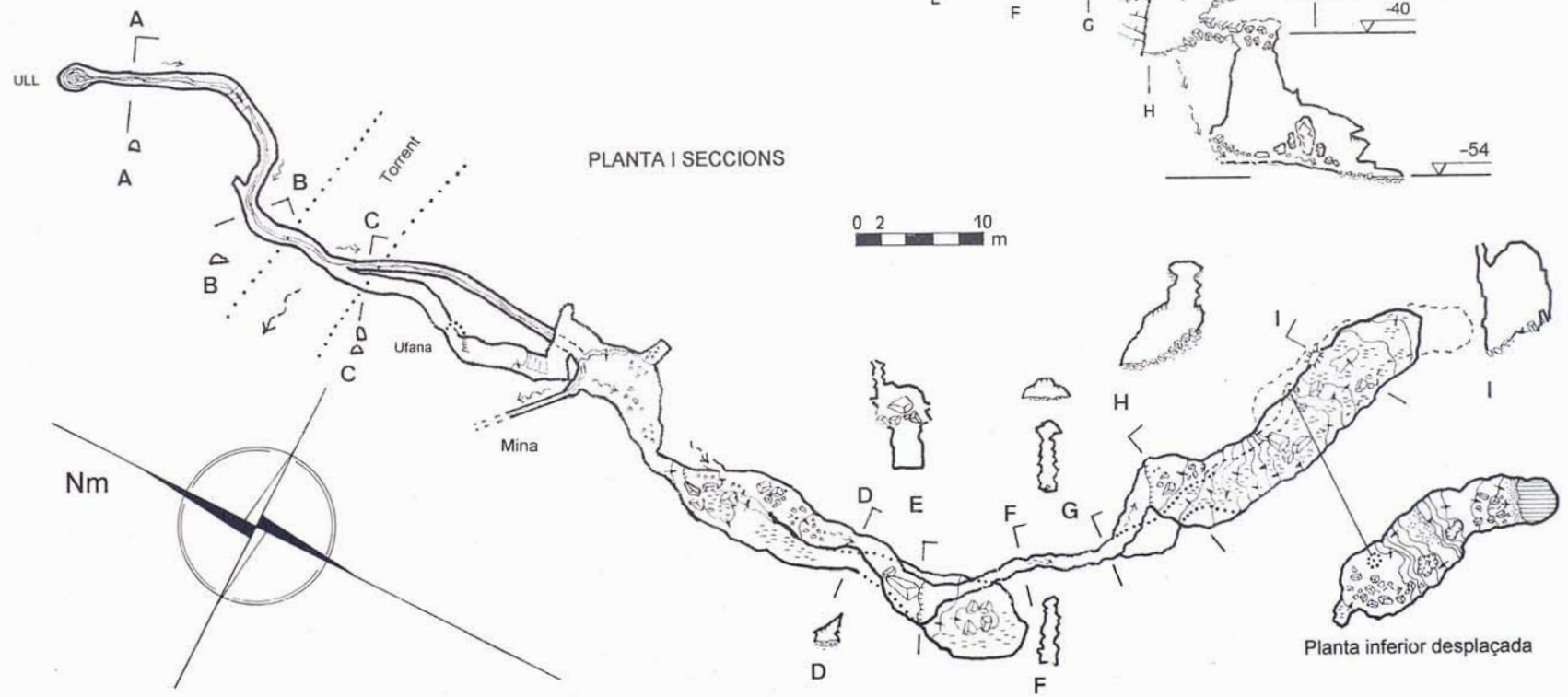
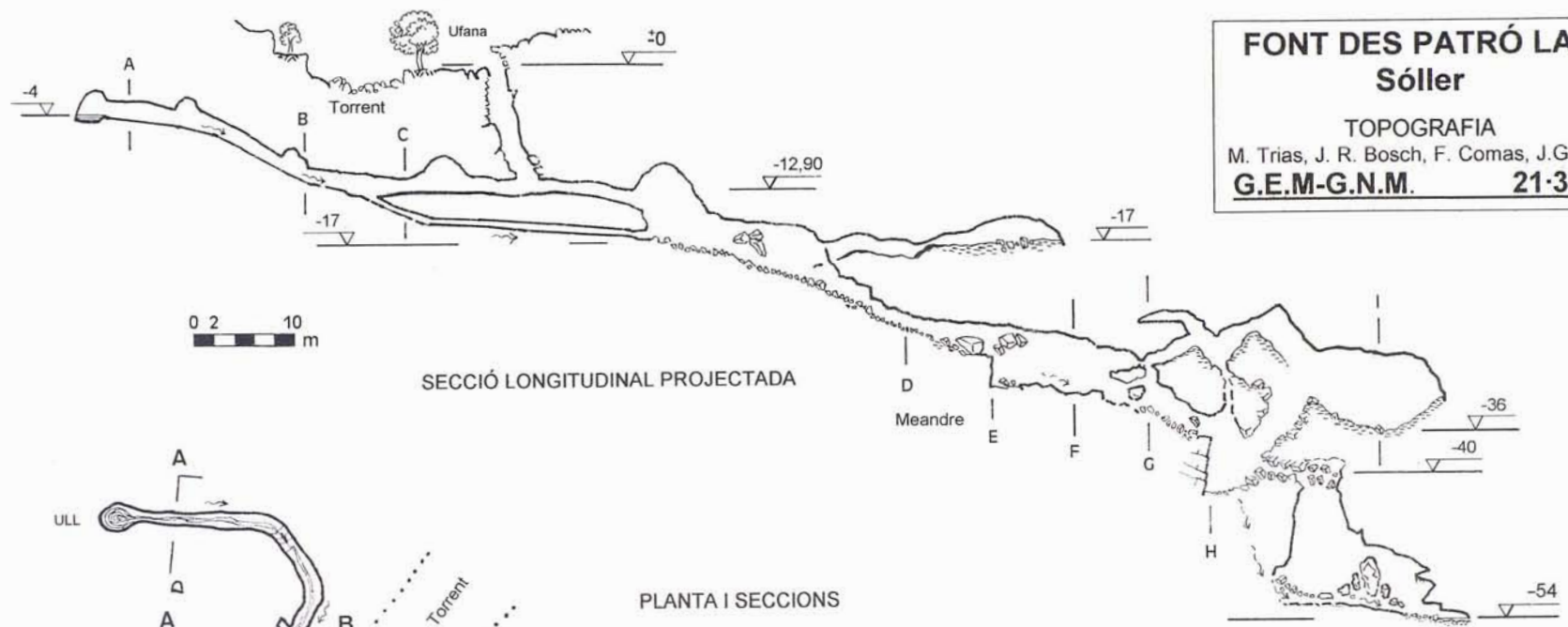
Aquest **rierol** compareix a la zona penetrable de la cova al costat est de la **galeria**, a uns 10 m del lloc on l'abandona la mina de sortida, recorre tot el **meandre**, desapareix del nivell superior de galeries al peu del **salt de 6 m**, s'en sent la remor entre blocs al costat nordoest de la **galeria inferior** fins que surt a la part central i s'embassa en el **gorg som** a l'extrem sudoriental de la **galeria inferior**, com hem dit abans. Una altra font d'alimentació del **rierol** és el sobrant de la canal quan va plena, com hem vist més amunt. Allà on aquesta abandona la cova per anar cap a l'exterior, hi ha una fibla que permet desviar l'aigua cap a l'interior de la cova. Tanmateix, no sabem quin era el règim hídric de la cova abans de fer-se la mina, i la seva relació amb el torrent. La disposició actual fa que l'aigua s'allunyi del que sembla el seu desguàs natural, el torrent.

Quant a la gènesi hem de creure i pensar que aquesta cova s'ha d'haver format com a tàlveg subterrani amb el nivell de base en el torrent com ens ho indica el funcionament de la **ufana**, albelló de les seves aigües. L'aportació hídrica podria venir de la capa subàlvia o del desguàs del coster esquerre del barranc de Biniaraix. La disposició ascendent del tàlveg vendria a causa del pendent cap al sud-est dels estrats.

La cavitat artificial comença com hem dit al peu de la **ufana**, forma una galeria doble –té dos pisos un d'accés des de la cova i un altre d'inferior, més baix de sotre per on va la canal– de 35 m de llargada, travessa el torrent, i amb pendent fort puja fins l'**ull** que és obert dins un material margós.

El que és molt curiós és el recorregut de la mina fins que surt a l'exterior. La **ufana**, com hem dit, s'obre a l'esquerra hidrogràfica del torrent; de la cavitat natural surt una mina ascendent que travessa el torrent fins a prop de la font d'en Det, ja en el terme de Fornalutx –el torrent és la partió entre els dos termes–. En comptes de sortir

FONT DES PATRÓ LAU
Sóller
 TOPOGRAFIA
 M. Trias, J. R. Bosch, F. Comas, J. Guasp
G.E.M-G.N.M. **21·3·98**

pel mateix costat de l'ull, la mina torna a travessar el torrent i surt bastant més avall i molt més enfora i a l'altre costat del torrent, altra pic en el terme de Fornalutx. Actualment la mina de sortida no és penetrable en tota la llargada, com hem dit abans.

El cabal mínim normal és de 3000 litres per hora. Durant una de les nostres visites, el 23 d'abril de 1995 la font donava uns 35000 litres per hora, cabal que pot ésser considerat com a màxim normal.

Agraïments

Volem manifestar la nostra gratitud als que ens han ajudat a portar a terme aquest treball sobre una cavitat que ens havia interessat molts d'anys abans que ni tan sols sabéssim on era. A Antoni Frontera, *Reganyol*, de la comunitat de regants de la font des Patró Lau per les facilitats que ens ha donat per accedir-hi i per les informacions sobre la història i règim de la font. A Miquel Bernat, *Joi*, per indicar-nos on era la font i posar-nos en contacte amb en Toni Frontera. Als companys espeleòlegs la paciència que tingueren en l'exploració i topografia, especialment J. R. Bosch, F. Comas i J. Guasp. I a A. Artigues i M. P. Morell que ens en parlaren ja fa més de 25 anys.

Bibliografia

- BARCELÓ, M.; CARBONERO, M. A.; MARTÍ, R. & ROSSELLÓ, G. (1986): *Les aigües cercades (els qanats de l'illa de Mallorca)*. Institut d'Estudis Baleàrics. Ciutat de Mallorca.
- CARBONERO GAMUNDÍ, M. A. (1992): *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*. Consell Insular de Mallorca. Ciutat de Mallorca
- RUL-LAN I MIR, J. (1875) *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. 2 vol. Ciutat de Mallorca.